

Драга БОЈОВИЋ*

О НЕКИМ АСПЕКТИМА КОНГРУЕНЦИЈЕ У ЈЕЗИКУ МИХАИЛА ЛАЛИЋА¹

О проблему конгруенције као и о конгруенцији с вишечланом номиналном конструкцијом у српском језику и на примјерима из језика Михаила Лалића писали смо у више наврата (Бојовић, 1999, 2004).

Континуитета ради поменућемо најмаркантније особености овог синтаксичко-семантичког система Лалићевог језика који смо, на функционалном плану, компаративно „супротставили” језику Радосова Бошковића а у вези с конгруенцијом с вишечланом номиналном конструкцијом. Овдје ћемо се усмјерити, у контексту цјеловитог проблема, на конгруенцију са секвенцом *један + друји* и номинативним једночланом субјекцијом са догађајним инструменталним ајенсом.

Критеријима устаљеним у интерпретацији конгруенцијских средстава у литератури о овом питању овдје смо придали и неке везане за природу текста, а који укључују и семантичко-диференцијалне нијансе конструкција релевантних за избор конгруентних категорија. Основни критериј подјеле тиче се формално-граматичке организације реченице у вези с позицијом предиката.

1. Конгруенција *йрејонираној йредикацији* с координираном номиналном синтагмом у којој се огледају комбинације граматичких и лексичко-граматичких обиљежја релевантних за избор конгруентне ријечи или синтагме, а с обзиром на нека семантичка обиљежја координираних имена показују:

* Мр Драга Бојовић, професор универзитета, Никшић

¹ Примјери су узети из дјела М. Лалића: *Изабрane йријовијетке*, Народна књига Цетиње 1950; *Хајка*, Нолит, Београд 1965, *Лелејска йора*, Графички завод Титоград 1973; *Зло йрољеће*, Нолит, Београд 1981, *Докле йора зазелени*, Нолит, Београд 1982; а од дјела Радосава Бошковића узели смо његово „најраспричаније” дјело *Одабрани чланци и расправе*, ЦАН, Титоград 1978.

а) слагање с првим чланом конструкције, као и иначе, па се та могућност може издвојити као заједничка за све различитости у роду, броју и лицу. Такав начин интерпретације може се примијенити и онда кад је координирана синтагма допуна глаголима у предикату, као и кад је у функцији именског дијела предиката:

Из Пе-Ка су стизале опомене: докле *ће да ѿраје* то *одлајање*, *извлачење*, *ојорѿунизам* и *јојушѿање* реакције? (ЛГ, 655); *Осѿаће*² *небо*, *брдо*, *дрво*, *јајрајѿ*, *камен...* (ДГЗ, 77) *Бјеше* то *цика* и *лелек* и *нешѿо* језиво и нечувено (ЗП, 94), *Заносила* га је *слатка слобода* и увијек чудна *љейоја* свјетлосмеђих простора (ИП, 46).

Произилази да је, уопште узев, *јрејозиција* финитног глагола и *јредикајној* *јридјева* важан фактор у избору конгруентних категорија.

б) Избор препонираног предиката придаје му извјестан стилски карактер, што је обиљежје наративног стила, пошто на глагол у препозицији пада и емфатички акценат:

...што нијесам учинио да *се сручи* сав тај проклети *комунизам* и сва та *заосѿалосѿ* (ИП, 170); ...од тога је *узимана* у обзир само *фонетѿика* и *морфолојија* (ОЧиР, 50).

в) Семантичке нијансе везника координатора у овим позицијама значењски су неутрализоване, пошто је највећи број конструкција с везником *и* и једнинским предикатом, што је у супротности са општим значењем тог везника:

Тек сад су осјетили умор који је прије *крила замама* *и* *сласѿ* заједничког рада (ИП, 29); *Бјеше* то *цика* и *лелек* и *нешѿо* језиво и нечувено (ЗП, 94);... да се *с ѿ е к не* *власѿ* *и* *слава* *и* *јраво* на неки дио власти (ДГЗ, 285).

г) На избор сингуларског предиката уз номиналне чланове може утицати и обим номиналних конструкција, односно одредбене и допунске ријечи у оквиру њих, па се првој именици или замјеници може придати значењска предност:

Тек после овога *ј о с ѿ а ће* јасан у даљој перспективи и историјски *смиао* развитка ових наставака, и *значај* њихова развитка... (ОЧиР, 106), *На с ѿ а* је одједном неразумљив *јајор* и *метјеж* (ЛГ, 100).

д) Суоднос номиналних чланова констукције везан за исти референт сугерира сингуларни облик предиката:

...да се *чује кас* и *ѿојојѿ* коња (ДГЗ, 164), ...да се *с ѿ е к не* *власѿ* и *слава* и *јраво* на неки дио власти (ДГЗ, 285).

² Иако је форма *осѿаће* обиљежена амбигвитетом граматичког броја, овдје је логично претпоставити сингуларни облик препонираног предиката.

1.2. *Плуралски облик йрејонираної* предиката „природна” је последица идеје назначене координацијом више јединских појмова, који могу бити доведени у „равноправан” однос и интонацијским обиљежјима:

а) Тип именичких фраза заснован на релативно апстрактним семантичким обиљежјима (класеме) (Кристал, 1988) лексичких јединица које припадају различитим семантичким пољима (опозиција живо-неживо) показује да је слагање препонираног предиката у броју вјероватније кад номинални чланови имају обиљежје „живо”, док је за конструкције другог типа скоро искључен облик плурала.

П и с а л и су и *Јанко Вукојић* и *Вешовић*, и *Бојовић* и још неко (ДГЗ, 209); Негдје испред зоре *враишише* ми се синовац и сестрић (ДГЗ, 358).

За разлику од књижевног функционалног стила (Лалић), научни функционални стил (Бошковић) и није посебно згодан за сагледавање дистрибуције ових могућности, али се може запазити да је:

б) Плуралски облик предиката уз конструкције типа „неживо” условљен прецизношћу и јасноћом информације:

...*у л а з и л и су*: ...*двосложносїи*, обавезна *дужина* и *акценатїи* (ОЧИР, 442).

в) Конгруенција плуралског предиката са субјекатском синтагмом оствареном координацијом више *хомобројних* и *хомородних* именица у плуралу може се тумачити и као слагање са једном (именицом у контакту), или свим именицама.

...*с м је њ и в а л е су* *владе* и *кризе* и *болешишине* (ЗП, 117); ...а иза њега *с у б и л а* сва та *језера* и *чудеса* (ЗП, 143).

г) Координиране конструкције, оне с координацијом *хејтерородних* и *хејтеробројних* именица и конгруенцијом с контактном именицом настају на бази структурних помјерања насталих усљед неподударности експлицираног и неексплицираног предиката.

Ч у л е су се йушке на Књажевцу и нечији *дозиви* (ИП, 144); Од тада ме више *н и је с у й р и в л а ч и л а* мирна *мјеста* и *ишишине* као прије (ДГЗ, 24).

2. Конгруенција *йосїйонираної йредикаїа* с координираном номиналном конструкцијом истих или различитих конгруентних категорија (род, број) релевантних за његов избор има ове могућности:

а) Слагање с *хомородним* и *хомобројним* конструкцијама у једнини у сингуларско/плуралској реализацији може бити селективног карактера (слагање с посљедњим чланом) и свим члановима, што је природна последица позиције предиката:

...*жеља* и *мука* нека *н а і н а* га да трчи уз *јачега* (ДГЗ, 102); *Вељко* и *Нико* с *їа л и су* као *храстови* (ЛП, 54).

б) Слагање с хетерородним, а хомобројним номиналним члановима у једнини такође је селективне или „апсолутне” природе, с тим што се у другом случају огледају и конгруенцијске предности:

... кад стиже глас да им је *ѿруд* и сва *журба б и л а* узалуд (ДГЗ, 85); Како ме данас *хладноћа* и *назб з а ти в о р и ш е* ... (ДГЗ, 169).

в) Хомородне и хомобројне именице у множини „дају” могућност слагања с конструкцијом у цјелини, условљену њеном позицијом:

...њихови *рођаци*, *сусједи* у завади и некадашњи *ѿријаѿшељи*, *о к у ѿ л а л и су се* близу гробља да гледају и пјевају... (ЛГ, 132).

г) Хомобројни и хетерородни чланови номиналне конструкције у множини конгруенцијски су услов предикату у множини мушког рода или оног којег је посљедњи члан у конструкцији:

Просјаци и разне *ѿроѿшув*е што су прије *д о л а з и л е* (ИП, 50).

д) Множински облик предиката уз хетеробројне а хомородне именице, условљен је, наравно, значењем конструкције у цјелини у оквиру које је потпомогнут множином неког члана конструкције:

...*свемир* и *свијеѿи* и *ливаде* све звучнике *с у и с к љ у ч и л и* (Х, 344); ... као да им *лијеносѿи*, *охолосѿи*, *плитка ѿаметѿи*, *ниске сѿирасѿи* и *себичносѿи* *ни је с у м о ѿ л и* доћи с друге стране (ДГЗ, 225).

ђ) У конструкцији са хетерородним и хетеробројним огледају се све могућности слагања с обзиром на организацију конструкције:

Предикат може бити у множини:

...које више ни *боѿ* с неба, ни *анђели*, ни династички *исѿоричари* *ни је с у к а д р и* да исправе (ДГЗ, 194).

Предикат може бити у једнини и слагати се с контактном именицом, али не само с њом него и другим чланом који је нека врста хетеронима осталим члановима. Наравно, то вжи и за предикат у множини.

Нешто *ѿодине*, нешто *уѿиѿцај* затвореног простора, можда и његово *са-мозадовољсѿиво*... *удаљилога* је, *о ѿ у ђ и л о*, *з а м и је н и л о* га неким непознатим (ДГЗ, 286).

3. Конгруенција с секвенцом *један* + *груѿи*, као и конгруенција номиналног једночланог субјекта с додатним инструменталним агенсом интересантне су стога што, слично претходним, показују могућност слагања с једном и/или свим члановима конструкције:

Плуралски облик предиката подразумева неексплицирани субјекат *они*, а израз *један* + *груѿи* је типичан квантификатор/квалификатор у Лалићеву језику, а у малом броју је у функцији субјекта и конгруенцијом у сингулару.

У Бошковићевом језику конгруенција је колебљивог карактера.

...јер су ударци и питања ређали тако густо као да *ѝ р о и с ѝ и ч у једно из друіоі* (ИП, 158); ... зато *се з а ѝ р ч е један к друіом...* (ДГЗ, 360); Дотле спроводници буље у нас и *ч у д е се и ѝ и ѝ а ј у један другог...* (ДГЗ, 66); ... због два или три консонанта што *су налеіли један уз друіоіа* (ДГЗ, 167); ... да се сјете погинулих сапутника и да *се о ѝ р о с ѝ е један од друіоі* на растанку (ДГЗ, 342); Завист коју осјећамо, што нијесмо у друштву с њима... *к р и ј е м о један од друіоіа*, а и од себе (ДГЗ, 92), *С у с ѝ и ж у се и з а к л а њ а ј у једна друіу* (ДГЗ, 93); ... спустили су се да не промаше, *н а к р и в и ш е један за друіим* (ДГЗ, 97); ... *ѝ р а в е* друштво *један друіом* и *д о в о љ н и* су сами себи... (ДГЗ, 103); ... *н е м о і у* они *један без друіоі* (ДГЗ, 139); ... и кад се села *з і у ш њ а в а ј у и ѝ р е л и в а ј у једно у друіо* (ДГЗ); ... пуна капа новости, све и *с ѝ р е ѝ у р а н е једна ѝреко* друге (ДГЗ, 171); ... ка што се већ догађа дјевојкама кад се ратови *н а ѝ о в р з у један за друіим* (ДГЗ, 185); ... а онда се као *з а ж е л е и н а в а л е један за друіим...* (ДГЗ, 275); ... пошто то двоје сваки час *ѝ р е л а з е једно у друіо...* (ДГЗ, 143); *Једна за друіом*, од јутра до мрака, *д и ж у с е* експлозије једнаког трајања и сасвим сличне једна другој (ДГЗ, 150); Али кад човјек има двије жене, жељније га дочекују обадвије, скромније су, као кокошке су, саме *д о в о д е* у ред *једна друіу...* (ДГЗ, 21); Свидјело им се то кукање и то како су је ућуткали, зато успут, стално *један друіоі з а с м и ј а в а ј у* кукњавом (ДГЗ, 62); На вратима су биле двије браве и два кључа... *један без друіоі н и ј е с у м о і л и о ѝ в а р а ѝ и* складиште (ДГЗ, 218); ... никад се више неће мо срести ми што се растајемо, али ово мало сунца што смо га *једно друіом д а л и* нико нам више не може узети (ДГЗ, 167); Таласи су безбројни и безимени, *і у р а ј у један друіоі* без свијести и без бриге за будућност (ЛГ, 119); ... како *један без друіоі ѝ е ѝ у р а ј у* кроз пећине... (ЛГ, 30); ... мале црвене вјеверице *ѝ р о ѝ и њ у се и ѝ р е м е ћ у једна ѝреко друіе* (ЛГ, 34); ... *д о с а д и л и* смо *један друіом*, *з н а м о* напамет *један друіоі...* (ЛГ, 102); Не *ѝ о д н о с е један друіоі*, не виде откуд им зло долази (ЛГ, 182); ... све *једно друіом* нож под грло *ѝ о д н и ј е л о* (ДГЗ, 269); Спрдцкај се ти само, а *један за друіим* нам *ѝ а д а ...* (ЛГ, 152); Чим *се н а ш л о једно ѝоред друіоі* у прасловенском језику... (ОЧиР, 92); ... у којима су те две врсте *о с ѝ а л е о д в о ј е н е једна од друіе* (ОЧиР, 354).

3. 1. *Номинаѝивно-инструментални субјекатѝ* носилац је идеје о најмање два агенса, а њихов предикат обиљежен је сингуларом или плуралом, у зависности од тога да ли је инструментални агенс одредбеног карактера или значењски координира с управним чланом, што показује и плуралски облик апозитивне одредбе и, наравно, плуралски облик предиката у напоредној реченици, без обзира на позицију предиката.

Номинативни једночлани субјекат са додатним агенсом у облику социјативног инструментала, чији је агенс обиљежен према номинативу бројем сингулара или плурала – интересантан је по томе што од наведених субјекатских секвенци чини прелаз ка језичкој експресији која је заснована на метонимији.

Како је ова конструкција носилац идеје о најмање два агенса, у напоредној реченици се, у недостатку непосредног синтаксичког конституентског односа у предикату, умјесто сингулара (кад је први члан синтагме у једнини) – јавља плурал (Станојчић, 1967: 15). Свакако, таква конгруенција у напоредној реченици обична је за агенсе са обиљежем „живо”.

У већини примјера конгруенција са овом секвенцом реализована је једнинском формом предиката, што и није ништа необично с обзиром на граматичку структуру ове секвенце, у којој је инструментални агенс одредбеног карактера.

Васо Качак с два друја, пошто је њреша о преко Повије на сјеверну падину Рочоце, *з а х в а л и о је* Арифублаћанцу... (X, 259); ... *у с е л и л а се* Цана са снахом Ивоми унуком Тајому колијевци... (X, 124); ... како заједно *с Видом Баркадиром д о л а з и* (X, 293); ... *кад н а в а л и кивња с њужбама и мрзијама* (X, 372); ... *послије те пјесме њлач с пелеком д о л а з и* (X, 407); Затим *с њи и же Качаранда са женом, па барјакџар Турковић с кабаницом до пета* (ЗП, 36)... *с к и њи а сам* око воденице *с Јујом и Јеремићем* (ЗП, 65); *Онда н а и ђ е жена с једним дјететом* на плећима... *а за њом друга*... (ЗП, 6110); *Онда га једне ноћи њ о с ј е њи и ошац с Или – Чаушом и екеуџором* (ИП, 246).

Да је субјекатска идеја носилац идеје о најмање два агенса показује и плуралски облик апозитивне одредбе. А колико се Лалићев језик одликује непосредном синтаксичком конституентношћу, доказ су конструкције овог типа, што и није посебно необично јер је то одлика српског језика као типа према неким другим словенским језицима (нпр. словеначком и руском), али и метонимијског стилског поступка, тим прије што и иза ове секвенце слиједи још који номинални конституент.

Моји, *Ива с малим*, ни то нема: *не ум и је* да покоси, *не ма* снаге да однесе на продају, *не ма* ништа (ЛГ, 96); ... *да не с њи и же* изненада Божо с три друга, те хајкаче растјерасмо (ДГЗ, 343).

3. 2. Изразито експресивну, тј. стилогену вриједност, имају категорије рода, броја, и лица, настале на бази структурних (стилематичних) промјена: интерверзијом рода и лица и пренесеним (фигуративним) значењем броја:

И једна и друја зинуло им у божију матер – па се *окомише* (ЗП, 319); *Прибијеш се један уз друјоја*. (ЗП, 262).

4. Сагледавши неке аспекте конгруенције, која у великој мјери почива на избору лексичко-граматичких средстава, у вези с вишечланом номи-

налном конструкцијом, можемо закључити да се граматичка (системска) правила могу допунити аналитичнијим увидом у језик писаца, научника и других посленика ријечи. Та правила, осим граматичке и граматичко-синтаксичке основице, почивала би и на тумачењима стилематичне (структурне) и стилогене (функционалне) вриједности конгруенцијско-конгруентних конструкција. Како смо видјели, великог утицаја, без обзира на граматички однос координације или субординације, има сама пишчева „идеја” оличена и у синтаксичко-семантичкој организацији синтагме и реченице.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бојовић, Драга 1999: *Структурно-семантички и термилошки стилајус проблема конгруенције у дијахроној и синхроној персјективи*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, ЦАНУ, Подгорица;
2. Бојовић, Драга 1999: *Конгруенција с вишечланом номиналном конструкцијом у српском језику*, Первые славистические чтения, Петроград;
3. Бојовић, Драга 2004, *Конгруенција с координираном номиналном конструкцијом у српском језику*, Српски језик, Београд;
4. Кристал, Дејвид 1988, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Београд;
5. Станојчић, Живојин 1967, *Језик и стил Ива Андрића*, Београд.

Драга БОЕВИЧ

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ СОГЛАСОВАНИЯ В ЯЗЫКЕ МИХАИЛА ЛАЛИЧА

Резюме

Проанализировав примери согласования в многочленном именном словосочетании и сочетании слов в некоторых произведениях Михаила Лалича, зависящее в значительном степени от лексико-грамматических средств, можно прийти к выводу, что существующая грамматическая правила надо пересмотреть, учитывая при этом результаты тщательного анализа языка писателей, ученых и других. Данные правила, помимо на грамматической и грамматико-синтаксической основе, необходимо основывать исходя из стилистических и стилевых особенностей согласующегося и согласуемого компонентов данных конструкций. Мы пришли к выводу, что независимо от грамматических сочинительных и подчинительных связей, относительно фнализированной проблемы весьма значимой является «идея» писателя, отражена в синтаксически-семантической композиции словосочетания, сочетания слов и предложения.

